

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy az első ismert magyar nyelvű forrást, mely Csabát – Békéscsabát – megemlíti, 1521-ben éppen Szent László napján írta Ábrányfő Péter. A levél üzleti ügyről szól, és „*chaban*” kelt.²⁶

1950-től Békés megyéhez tartozik Battonya. A település (pontosabban a közeli Tompa-pusztá) híres szülöttje, Molnár C. Pál festőművész életművében is helyet kapott a „*lovagkirály*” emlékezete: a budapesti Béke téri templom oltárképén ő jelenítette meg László legenda életének mozzanatait. A „*lovagkirály*” Békés megyei emlékezetét kutatva illik megemlékeznünk Hunya községről is, ahol László a templom védőszentje.

Halmágyi Miklós

Szent László és a vérmedve, avagy egy legenda születése

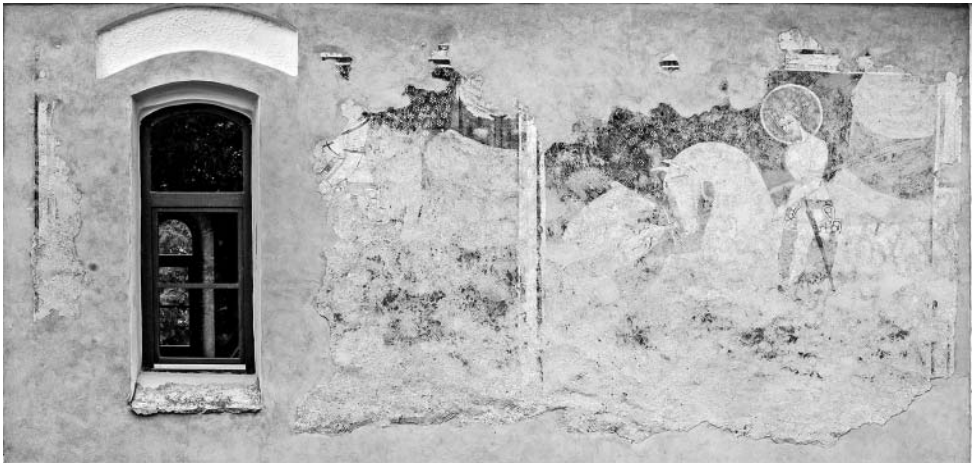
A székelyekről alkotott kép általában a pálinkáról, a rovásírásról, a székelykapukról és egyéb kötelező toposzoktól hemzseg. Kevésbé ismeretes azonban, hogy az európai művészettörténeti emlékek között is kiemelkedő színvonalú falképek maradtak fenn őseinktől. Nemrég jelent meg egy hosszabb tanulmányom, amely a székelyszentléleki külső freskók elemzésével foglalkozik.¹ Ebben bemutattam Szent László új típusú ikonográfiáját, amelyet a művészettörténetben eddig nem ismert „medveküzdelmi jelenetként” lehetne összegezni. A falképegyüttes kiemelkedő fontossággal bír, hiszen egy új típusú Szent László-ábrázolásmóddal lettünk gazdagabbak, ugyanakkor nagy királyunkról egy eddig ismeretlen legenda körvonalazódik előttünk. Jelen írás a freskók kutatásának újabb eredményeit és egy latin nyelvű írott forrás bizonyítékait mutatja be.

Az ún. *miles Christianus* (Krisztus katonája) ábrázolások² közé sorolható falkép egy jól láthatóan összetartozó ikonográfiai program része. Szent László, a népet megóvó, keresztény lovagkirály és Sárkányölő Szent György bontakozik ki előttünk. Alakjuk a védelmező lovagi ideálokat, a sárkány és a medve elleni küzdelem kettős megjelenítése a sötétség, az alsóbb erők legyőzését szimbolizálja. Szent György, a hitvalló katonaszent, a legendák szerint mártírhalált halt hitéért, eszmeileg párba állítható Szent László lovagkirállyal, aki a keletről betörő lovas népek ellen viselt hadat, s a kereszténységet törvényekkel erősítette meg. A kettős falkép alapját a szimbolikában fontos szerepet játszó, az értelmet jelképező kék és az ösztönvilágot jelző vörös háttér adja. Ezeket azonos sablonnal készített, fehér, csillagszerű mustrákkal ékesítették. Hasonló csillagmustrák alkalmazására példákat Erdélyben Homoród, Székelyderzs, Csikmenaság templomi falképein, Európában a dél-wale-

26 Középkori leveleink (1541-ig). Szerk.: *Hegedűs Attila–Papp Lajos*. Régi magyar levéltár. I. Budapest, 1991. 82. (44. sz.); *Kristó Gyula*: Fejezetek az Alföld középkori történetéből. Szeged, 2003. 64.; *Jankovich B. Dénes*: A magyar honfoglalástól a török kiűzéséig. In Békéscsaba története. I. Szerk.: *Jankovich B. Dénes–Erdmann Gyula*. Békéscsaba, 1991. [147–206.] 173.; *Karácsonyi János*: Békésvármegye története. III. Gyula, 1896. 13–14.; *Iványi Béla*: Nyelvmélekek a gróf Teleki család gyömrői levéltárában. Magyar Nyelv 1913. [442–445.] 445.

1 *Sashalmi-Fekete Tamás*: A székelyszentléleki katolikus templom külső falképeinek sajátos ábrázolásairól és Zsigmond-kori kapcsolatairól. Székelyföld XXIV. évf. 2020. 9. sz. szeptember. 102–121.

2 *János Mihály*: A gelencei Szent Imre műemlék templom (kalauz). Sepsiszentgyörgy, 2013. 18.

*A székelyszentléleki katolikus templom külső falképei,
Szent György és Szent László (Fischer István Alfréd felvétele)*

si Llancarfan templomának XV. századi Szent György-freskóján,³ illetve az angliai kódexfestészetben ismerünk.⁴ A jellegzetes lefelé irányuló döfő mozdulat, amellyel a lovak lábai közé, vagy közvetlen a ló feje elé irányítja a kopját, egyértelműen Szent György alakját teszi azonosíthatóvá a sérült, bal oldali lovasalakban. Ezek előképe Simone Martini itáliai (XIV. század) falképfestő munkáiban ismeretesek. Utóbbi azonosítást erősíti meg a mellvértjén viselt Szent György-kereszt. A lószerszámok hasonlósága, a harcosokon látható hadi viseletek és az apró jellegzetességek a „székelyderzsi festőműhely”⁵ stílusjegyeit mutatják. A király arcának elemzése, a lóheremintás korona – a heraldikában lombkoronás korona megnevezéssel – Kárpát-medencei párhuzamai,⁶ a nyugati, magasított nyergek Zsigmond kori analógiái (Batthyány- és Jankovich-nyereg) és a csípőre eresztett szélesebb fegyveröv típusa segítette a freskó korszakolását.

Szent László alakját rendhagyó módon egy medve elleni küzdelemben ábrázolta a művész. Ezen ábrázolás a falképeken eddig ismeretlen volt, a medve mindössze a *Képes Krónikában*, Nimród alakja mellett tűnt fel. Szent László kezében a medve-, és vaddisznóvadászatok során alkalmazott szárnyas lándzsát tart, a döfés a medve mellkasára irányul, amely a lánzsagegyet mancsaival mintegy körbeöleli, szinte magába húzva azt. Szorosabb európai párhuzamként a devonshirei falikárpit⁷ (1425–30) rokon szimbolikáját és egy XV. század második feléből való német *Hóráskönyv*⁸ miniatúráját állíthatjuk, melyben az október hónap Szent Gál ünnepére figyelmeztet, kinek legendájában a medve segítőként jelenik meg.

3 <https://www.archaeology.co.uk/articles/news/news-dragons-death-and-deadly-sins.htm> (Letöltve: 2020. június 20.)

4 https://classic.europeana.eu/portal/hu/record/9200397/BibliographicResource_3000126314826.html (Letöltve: 2020. június 20.)

5 A művészettörténészek által alkotott elnevezés. Nem ismerjük a mesterek kilétét, származását, sem esetleges központjukat, viszont jól azonosítható működésük területe. A legismertebb freskójuk alapján került elnevezésre.

6 Az a bronzkorona formai párhuzamai: Magyarország (Velemér, Napkor), Horvátország (Újhelyszentpéter), Felvidék (Kakaslomnic), Dél-Erdély (Darlac, Somogyom) és Partium (Mezőtelegd, Magyarremete).

7 <http://www.vam.ac.uk/content/articles/m/med-ren-hunting/> (Letöltve: 2020. június 9.)

8 <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=7895&CollID=28&NStart=1146> (Letöltve: 2020. június 9.)

A középkori keresztény szimbolikában a medve összetett képet mutat, sokszor egymásnak ellentmondó magyarázattal bír, negatív és pozitív eszmerendszert egyaránt kapcsolhatunk hozzá. A heraldikában gyakori címernek számított, a hatalmat és a védelmező erőket jelképezte, lélekvivő szerepet is tulajdonítottak neki, azaz a halott lelkét kísérte a túlvilágra. Jelképként a székely címer fontos mesteralakja, hiszen a legtekintélyesebb királyi vadak egyike, az előkelőség, erő és vitézség szimbóluma. A pogány múltja miatt az ördögöt is jelképezi, az egyházatyáknál a kéjvágy, a romlottság, a testiség kifejezője, a bűnábrázolásokon a Falánkság, a Harag kísérője. A középkori és reneszánsz irodalomban a medve a szerelem és a vágyak metaforájaként jelenik meg. Előbbieket figyelembe véve és analógiát vonva a Szent László-legenda falképein ismert kunnal való epikus birkózásával, a szentléleki medveküzdelemben is a sötétséget, haragot, alsó erőket legyőző lovagkirályt láthatjuk. A székelyek külső ellenséggel szembeni katonai kötelezettségeinek és mindennapos harcészültségének tükrözi ez, hiszen az állandósuló török fenyegetés és a huszita háborúk időszakában születtek e freskók. László képmásában a Szent László-legendaciklus meghatározott, Luxemburgi Zsigmond időszakára jellemző, a művészettörténetben „*birodalmi stílusként*”⁹ ismert arcvonások köszönnek vissza ránk, ami valójában az idealizált királykép tipikus megjelenítése. A két lovas hasonlóképpen döfi le ellenfelét és mozdulataik egy irányba mutatnak. Ezzel egymást erősítő hatást értek el az alkotók, a harcos szentek kultusza felé fordítják az elmét. A középkorban általában mindkét szentet fehér lovon ábrázolták és archaikus ösképek kapcsolódnak hozzájuk. Míg Sárkányölő Szent György alakja a fény és a sötétség, avagy tavasz és tél erőinek küzdelmét jelképezi, addig Szent László a leányrabló kun alakjával forrott össze. Ez utóbbi legendának számos értelmezési síkja létezik, a történelmi kerlési csatához való kapcsolása mindössze egy közülük. Számos párhuzamot találni a két szent legendaciklusa között, valójában mindkettő kozmikus, eposzi küzdelem főszereplője, amit újabb kutatási eredményekkel igazoltunk.¹⁰

Bár medvével való küzdelem megjelenik a közismert *Képes Krónikában* – midőn Nimród nagykirályt mutatja be¹¹ –, mégsem fedezte fel senki ezen ritka ábrázolásmód fontosságát. A Magyar Királyság nemeseinek címerében ismeretes a medve mint címerállat,¹² azonban küzdelmet vagy szakrális jelleget nem fedezhetünk fel ezekben. A Medveczky, Koppány, Kállai Vitéz, az Enyingi és Bakónoki Török családok címereiben található medve, ezek közül csak a Koppány család címerén látható kard által leszúrva a királyi vad. Templomi környezetben is pusztán egyetlen példát lehet említeni, amely a székelyszentléleki freskóval valamelyest kapcsolatba hozható. Zolnay László régész kitűnő munkájában¹³ ismerhette meg 1977-ben az olvasóközönség a Táttra aljában megbúvó kicsiny falu, Szmrecsány nevezetességét, benne egy medveküzdelmi jelenetet.¹⁴ A Kárpát-medencében kuriózumnak számító, Szűz Máriának szentelt templom kincsei a XIV. századból ránk maradt freskók, szárnyas oltára (1480), mellékoltárai (1510 körül) és a kórus gerendamennezetén látható korabeli kifestés.¹⁵ Ezen díszítőelemek között bújik meg egy meglehetősen naiv medveküz-

9 Horváth Illés: Szent László kultusza Luxemburgi Zsigmond uralkodói reprezentációjában. AETAS 32. évf. 2017. 3. sz. [128–144.] 143.

10 Sashalmi-Fekete Tamás: Újabb kutatási eredmények a Szent László-legenda falképeiről. In Székelyek a keleti végeken. Harckészültségben minden időben. Székelyudvarhely–Székelyderzs, 2020. [28–48.] 35–41.

11 Képes Krónika. Budapest, 1986. 12. Az eredeti, középkori krónika 4. verso oldalán találjuk meg a miniaturát.

12 Csoma József: A magyar heraldika korszakai. Budapest, 1913. 71.; Bertényi Iván: Új magyar címertan. Budapest, 1998. 25.

13 Zolnay László: Kincses Magyarország. Középkori művelődésünk történetéből. Budapest, 1977. 86.

14 Köszönettel tartozom Móser Zoltánnak, hogy felhívta a hasonlóságra a figyelmemet.

15 A templom bemutatására: Jankovics Marcell–Méry Gábor: Szmrecsány Szűz Mária temploma. Budapest, 2014.

delmi jelenet, ahol a székelyszentléleki falképpel megegyezően a bal oldalon¹⁶ helyezkedik el a medve, jobb oldalról pedig egy lándzsás harcos. A festményen a medve eltűzött karmokkal és tátott pofával támad ellenfelére. A harcos – bár népies festésű, egyszerű képről van szó – kúpos, hátrafelé keskenyedő tarkóvédővel ellátott sisakformát visel, amely a későbbi *salade* sisakok sajátja. Vértetének formája a német *kastenbrustok*¹⁷ csataszoknyás típusát sejteti velünk. Jól kivehetőek a térdkalácsot védő lábvérték is, kezében hosszú lándzsát tartva a medve fejére dőf. A székelyszentléleki falkép ennél nyilvánvalóan komplexebb szimbólumrendszer, azonban elgondolkodtató, hogy miért kerülhetett a szmrecsányi templom kórusának mennyezetére, egy szakrális térbe egy alapjaiban hasonló motívum? A középkori építészetben a kórus a szentélyt a hajótól elválasztó tér, amely a szertartásban részt vevő papságnak, vagy a kanonoknak adott helyet. Akkor kinek is adhatott példát egy medvével küzdő páncélos harcos? Szent László tisztelete a Felvidéken is kiemelkedő fontossággal bírt, bizonyítják ezt a szent király legendáját ábrázoló falképek. Ráadásul a szmrecsányi festések között megtalálható Sárkányölő Szent György hasonló küzdelmi jelenete is. A Liptó vármegyei Szmrecsány faluja közel esik a szepesi tízlándzsások székének területeihez, akik a határvédelmet ellátó, saját közigazgatási területtel (szék) rendelkező társadalmi réteg tagjai voltak.¹⁸ A kabarok leszármazottjainak tartott harcosok sajátos privilégiumokkal rendelkeztek és katonai státuszuk sokáig fennmaradt. Földjükön számos Szent László-legendaciklus fennmaradt,¹⁹ nehézpáncélosok kiállítása volt a kötelezettségük, lehetséges egy ilyen irányú kapcsolat a falucskával. E veszélyes, királyi vad elejtése a vitézség és bátorság igazi próbája, méltán gondolhatjuk, hogy szakrális térben elhelyezve a megszentelt harc őskéjét mutatta a férfiaknak.

Magyar Zoltán mondakatalógusa említette először a legendatípust,²⁰ azonban ez az értékes adat feledésbe merült analógiák és kapcsolódások híján. Magyar Zoltán ismertette meg velem azt a tény,²¹ mely szerint a Váradon is megforduló lengyel humanista, Paulus Crosnensis Ruthenus (Pawel Z. Krosna) 1509-ben Bécsben megjelent Szent Lászlót dicsőítő énekében szó esik arról (nyilván korabeli – váradi – szájhagyomány nyomán), hogy Szent László megszabadította a jobbágyokat a környéken garázdálkodó vérmedvétől. Alább első ízben olvasható a legenda forrása magyarul, a Ruthenus-vers, amelyet Fehér Bence²² klaszika-filológus professzor úr tolmácsolásában olvashatunk:

*„Mért említsem, erős keze hogy’ megtörte a medvét,
mely Várad táján dúlta a földeket, és
a nyomorult lakosoknak amely volt rémületére,
mert elpusztított ezreket is közülük?”²³*

16 Amelyhez a középkorban negatív képzetek társultak: balkézről született (törvényes házasságon kívüli gyermek), kétbalkézes, balszerencse, balsors, bal lábbal kelt fel kifejezések.

17 Jellegzetes XV. század eleji német típusú lemezvértet.

18 *Cszmadia Andor* (szerk.): Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1978. 103.

19 *László Gyula*: A Szent László-legendák középkori falképei. Budapest, 1993. 106–108.

20 *Magyar Zoltán*: A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex. IIA. Budapest, 2018. 163. Típuszáma: MZ II. D 152. 2. A vérmedve megölése.

21 Nagy tisztelettel köszönöm itt is Magyar Zoltánnak, az MTA BTK Néprajztudományi Intézet kiváló kutatójának, hogy felhívta a figyelmemet a Ruthenus-versre és a medvével kapcsolatos értékes információira.

22 Tisztelettel köszönöm segítségét a kiváló kollégának, mely jól példázza a Magyarországi kutatóközpontjai közötti jó együttműködést.

23 *Paulus Crosnensis Ruthenus*: Panegyrici ad diuum Ladislaum Pannoniae regem uictoriosissimum & sanctum Stanislaum praesulem ac martyrem Poloniae gloriosissimum. Wien, 1509. Österreichische Nationalbibliothek 38. R. 52 leltári számon.

A humanista professzor műve különálló verses elogiumok,²⁴ részben pedig epigrammák gyűjteménye, amelyek közt nincs összefüggés, ezeknek egy része Szent Szaniszlóra, mások Szent László királyunkra vonatkoznak. Összesen kétezernél több verssorból és egy prózai előszóbból áll. A verssorok a vérmedvévé vált vadállat legyőzésének bizonyítékai, egyben egy valaha ismert legenda részletei és újabb példája Szent László király vitézségének. A korabeli szájhagyományt jegyezhetette le a művelt humanista tudós, ki magyarországi tartózkodása idején közelebbi viszonyt alakított ki Perényi Gáborral, Báthori Istvánval és a Thurzókkal.²⁵ A kutatások szerint Paulus Crosnensis Ruthenus krakkói tudós 1508. október 12-én járt Nagyváradon,²⁶ itt születhetett e mű gondolata, mely aztán Bécsben látott napvilágot.

Ezzel igazolást nyert a székelyszentléleki külső falképekről szóló tanulmányom tézise, miszerint azok Szent Lászlót ábrázolják. Szent királyunk tisztelete kiemelkedő és töretlen Székelyföldön, jól bizonyítják ezt a magas számban fennmaradt Szent László-legendaciklus ábrázolásai, portréi és azok rendkívül fontos szerepe templomaink szakralitásában. Várad és Szent László sírja egyrészt zarándoklatok célpontja, Bihar pedig a „Székelyszáz”²⁷ és a telegdi székelyek²⁸ törzsterülete volt. A királyi udvarral való kapcsolattartás mellett katonai feladataik és kulturális kapcsolódásaik révén az udvarhelyszéki primorok, lófők biztosan ismerték a váradi vérmedve történetét, amely példaként szolgált nekik minden időkben.

Sashalmi-Fekete Tamás

Boldog Károly, a történelmi Magyarország utolsó királya

A Magyarországi Mindszenty Alapítvány 2020-ban jelentette meg *#Mindszenty – Interaktív blogkönyv fiataloknak* címmel alapítója modern feldolgozású életrajzát sok képpel illusztrálva és még több internetes hivatkozással gazdagítva. QR-kódok leolvasásával a könyv tartalmának sokszorosa érhető el a legkülönfélébb műfajban. Ezek a hivatkozások szó szerint meg is szólaltatják a kötet főhősét archív film- és hangfelvételek segítségével. A kötet kedvező fogadtatása adta az ötletet, hogy az idei Boldog Károly-évfordulókhoz kapcsolódóan Húsvétra megjelentessük hasonló címmel a hitvalló magyar király modern életrajzát, ebből szemelvényezünk megemlékezésül és kedvcsináló gyanánt.

24 Szó szerint *jó beszéd*, azaz a halott életét, személyiségét méltató verses vagy prózai sírfelirat az ókorban. Más értelemben közéleti kiválóságokat méltató beszédre, írásra használatos.

25 *Gerézdi Rabán*: Egy költői hírnév története. Irodalomtörténeti Közlemények 66. évf. 1962. 6. füz. [720–732.] 722.

26 Uo. 723.

27 *Kordé Zoltán*: A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről. Csíkszereda, 2001. 70.

28 *Benkő Elek*: Székelyek a magyar királyság területén. In Székelyföld története I. [129–146.] 137, 141–142.